

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК: 339.56

Ю. О. Коновалов,

*старший науковий співробітник науково-організаційного відділу
Державний науково-дослідний інститут митної справи*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Постановка проблеми. Україна є потужною аграрною державою з давніми традиціями землеробства. Володіючи третією світових чорноземів, вона має високий потенціал розвитку сільського господарства. Для цього є усі передумови: родючі ґрунти, сприятливий клімат, трудові ресурси, вигідне географічне положення і близькість ключових ринків Близького Сходу, Північної Африки, країн колишнього СРСР. Тільки за рахунок підвищення врожайності до середньоєвропейської, АПК України може більш ніж вдвічі збільшити валове виробництво зернових, довівши його до 100 млн тонн на рік. При цьому реальний експорт може скласти більше 50 млн тонн. Для успішного вирішення цього завдання створено потужну транспортно-логістичну експортну інфраструктуру, яка включає елеватори, дороги, перевалочні термінали в портах тощо. Завдяки вигідному географічному розташуванню, а також наявній інфраструктурі, Україна може не лише експортувати сама, але і здійснювати реекспорт зернових з інших держав [1].

Значення зовнішньоекономічної діяльності для аграрного сектора України важко переоцінити. Аграрні підприємства мають змогу здійснювати всі види зовнішньоекономічної діяльності, що не суперечать чинному законодавству. Серед можливих напрямів зовнішньоекономічної діяльності для аграрних підприємств особливе місце займає експорт і імпорт продукції. Експортно-імпорتنі операції є однією з основ товарного обігу в Україні і джерелом валютних

надходжень. У зв'язку з великою увагою, що приділяється сьогодні зовнішньоторговельним операціям з боку господарюючих суб'єктів, виникає потреба в дослідженні особливостей процесу міжнародної торгівлі і факторів, що впливають на її кінцевий результат.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем здійснення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств – суб'єктів агропромислового комплексу (АПК) знайшли відображення в наукових працях провідних вчених-економістів: В. Андрійчука, А. Панни, Т. Гаврилка, А. Лебединської, О. Дяченко, М. Риженкова, С. Галько, В. Мовчан, Й. Радеке, С. Щербини. Проте на сучасному етапі розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах інтеграційних процесів дане питання потребує подальшого дослідження і вдосконалення.

Метою написання статті є аналіз сучасного стану та виявлення проблемних аспектів здійснення зовнішньоекономічної діяльності аграрними підприємствами в умовах співробітництва з Європейським Союзом.

Результати досліджень. Сільське господарство відіграє винятково важливу роль як каталізатор розвитку ринкової економіки [2]. Воно є висококонкурентною галуззю, оскільки в ній діє багато незалежних підприємств, що виробляють переважно ті самі товари. Досить сказати, що в 2012 році налічувалося 8121 господарських товариств, 856 сільськогосподарських

виробничих кооперативів, 4183 приватних (приватно-орендних) підприємств, 40732 селянських (фермерських) господарств [3]. За такої значної кількості підприємств кожне з них постачає на ринок лише невелику частку певного виду сільськогосподарської продукції від загального обсягу її продажу. Це і є тією першопричиною, що породжує високу конкурентність між сільськими товаровиробниками і водночас захищає від будь-якого монополізму в аграрній сфері. В результаті створюється ринкове середовище, що стимулює розвиток також в інших секторах економіки.

Усі процеси, які відбуваються на внутрішньому ринку повинні активно функціонувати в режимі досить складного світового ринку за умови досконалого механізму адаптації експортно-імпортних операцій до зовнішнього економічного середовища. Проведення зовнішньоекономічної діяльності підприємством вимагає особливої уваги до якості виробленої продукції та ефективності її виробництва. Зовнішній ринок є більш конкурентним, ніж внутрішній, тому при боротьбі за закордонного споживача підприємства повинні розвиватися активніше, нарощуючи свою конкурентоспроможність [4].

Для встановлення найбільш оптимальної структури експорту аграрних підприємств і прийняття обґрунтованих рішень в області керування зовнішньоекономічною діяльністю особливе значення має оцінка ефективності планованих зовнішньоторговельних операцій, вивчення ринку, визначення стратегічних цілей підприємства та шляхів їх досягнення. На стратегію аграрних підприємств впливає низка зовнішніх та внутрішніх факторів, основні подано на рис. 1.

Світове співтовариство визнає українські підприємства агропромислового комплексу такими, що мають реальні перспективи завоювання значного сегменту міжнародного ринку аграрної продукції [5].

Останніми роками Україна не лише наростила обсяг експорту, а й розширила асортимент експортованої сільгосппродукції. Однак ринок готової сільгосппродукції

характеризується агресивним конкурентним середовищем. Тому вітчизняним виробникам необхідно вести більш активну політику на зовнішніх ринках. В загальному експорті України частка аграрної продукції залишається високою. Так, за 8 місяців 2013 року вітчизняні аграрії поставили на зовнішні ринки продукції АПК на понад 10 мільярдів доларів. А це становить 25% від загального експорту України. З початку року Україна активізувала експорт до країн ЄС, СНД та Азії.

Зокрема, поставки вітчизняної продукції АПК до Китаю у 2013 році збільшилися майже у 8 разів, Бангладеш – у 7 разів, ОАЕ – на 82%. Додаткові можливості для нарощення експорту вітчизняної продукції до ЄС Україна отримає за умови підписання Угоди про Зону вільної торгівлі з ЄС [6].

Україна зарекомендувала себе як потужний гравець на світовому ринку продовольства, щорічно збільшуючи обсяги експорту вітчизняної сільгосппродукції (Рис. 2). Лише в 2012 році Україна поставила на зовнішні ринки продукції АПК на 18,2 мільярда дол. США, що на 40% більше, ніж у 2011 році.

Розглянемо структуру експорту та імпорту України у 2011-2012 роках стосовно продукції аграрного виробництва (табл. 1).

Доля експорту аграрної продукції по відношенню до загального обсягу експорту України має тенденцію до зростання. У 2012 році експорт сільськогосподарської продукції складав 24,6 млрд дол. США і становив 35,7 % від загального експорту, що на 11,8 % більше ніж у 2011 році.

Асортимент продукції агропромислового комплексу, який займає одну з найбільших частин українського експорту, свідчить про невичерпані можливості галузі. Серед сільськогосподарської продукції, яку Україна експортує, провідні позиції займають: м'ясо; молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед; зернові культури. Частка останніх у загальному експорті в 2012 році, порівняно з 2011 роком, збільшилась майже у два рази.

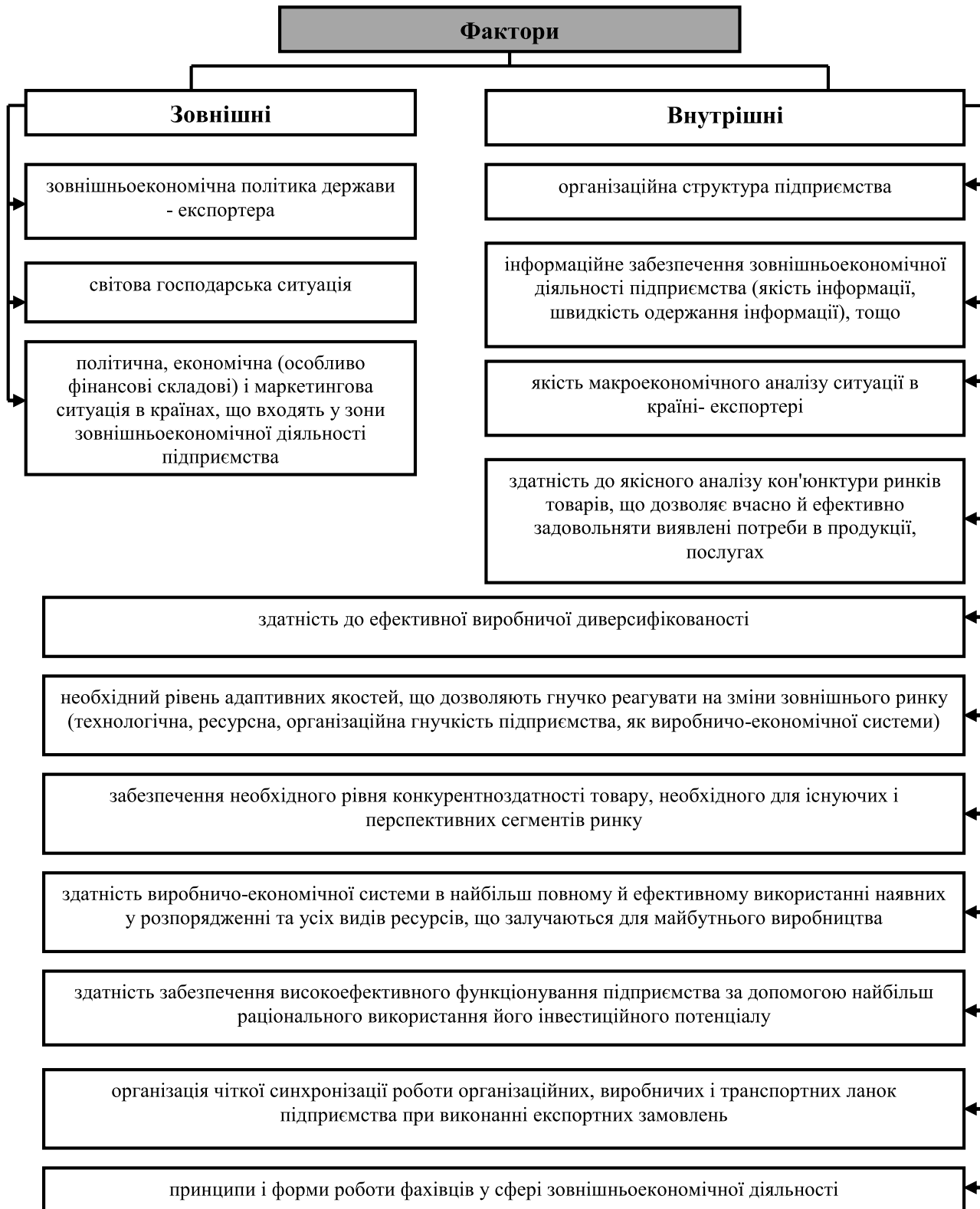

Рис. 1. Фактори впливу на стратегію аграрних підприємств

Джерело: розроблено автором на основі джерела [2]

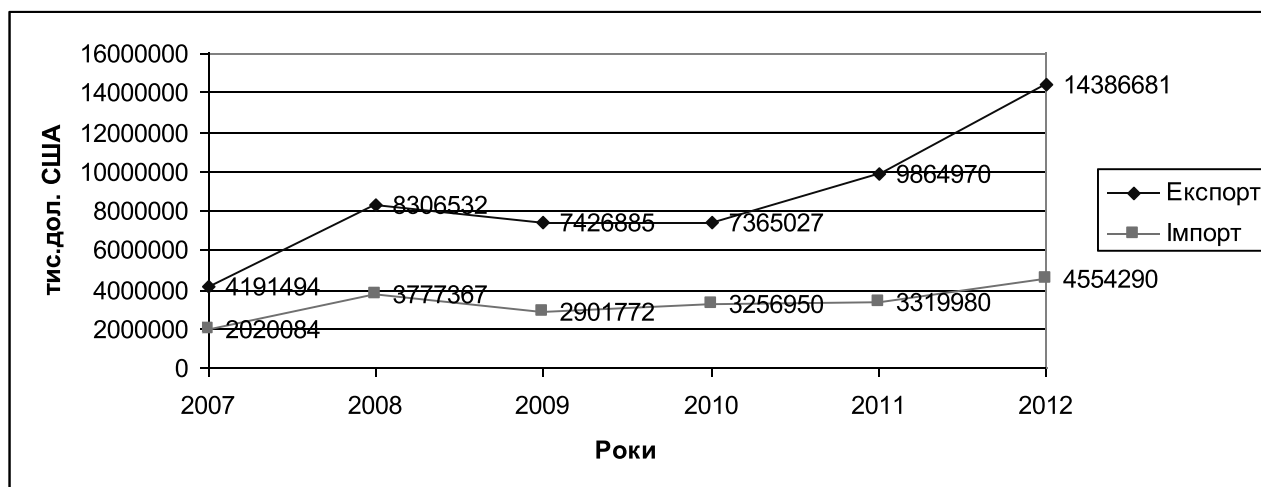

Рис. 2. Динаміка експорту та імпорту продуктів АПК

Джерело: дані Держстату України

Таблиця 1

**Структура експорту і імпорту в Україні
у 2011-2012 роках за деякими видами продукції***

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт				Імпорт			
	2012	У % до загального	2011	У % до загального	2012	У % до загального	2011	У % до загального
Загальний обсяг експорту/імпорту	68809810,6	100	68394196	100	84658060	100	82608240	100
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	961323,1	1,4	936606,1	1,37	1718371,2	2,03	1035370,6	1,25
01 живі тварини	7698	0,01	9839,4	0,01	96500,4	0,11	76596,7	0,09
02 м'ясо та їстівні субпродукти	315886,9	0,46	197907,3	0,29	722013,8	0,85	292144,8	0,35
03 риба і ракоподібні	18793	0,03	19654	0,03	687662,2	0,81	505514,4	0,61
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	612398	0,89	703757,6	1,03	196435,9	0,23	150361,9	0,18
05 інші продукти тваринного походження	6547,2	0,01	5447,9	0,01	15758,9	0,02	10752,8	0,01
II. Продукти рослинного походження	9213900,2	13,39	5531957,1	8,09	2429664,6	2,87	1815941,5	2,20
06 живі дерева та інші рослини	1593,9	0,002	1857,2	0,00	153572,6	0,18	99651,3	0,12
07 овочі	138537,9	0,20	132946,2	0,19	146654,7	0,17	133200,4	0,16
08 їстівні плоди та горіхи	199849,6	0,29	217320,2	0,32	1129996,9	1,33	683446,4	0,83
09 кава, чай	12903	0,02	14046,4	0,02	321843	0,38	306477,1	0,37
10 зернові культури	6999871	10,17	3617122,2	5,29	249132,5	0,29	219855,2	0,27
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	105070,2	0,15	111166,4	0,16	28267,3	0,03	49558,6	0,06

Продовження таблиці 1

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт				Імпорт			
	2012	У % до загального	2011	У % до загального	2012	У % до загального	2011	У % до загального
13 шелак природний	979,3	0,001	938,1	0,001	39038,8	0,05	37081,4	0,04
14 рослинні матеріали для виготовлення	1121,7	0,002	1752,2	0,003	2108,8	0,00	1128,7	0,001
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	4211457,2	6,12	3396407	4,97	406254,6	0,48	468668,1	0,57
Усього продуктів АПК	24561903,7	35,70	16333534	23,88	8702326,1	10,28	6171292,2	7,47

* Джерело: дані Держстату України

Розглядаючи структуру експорту сільськогосподарської продукції України варто відзначити значне переважання продукції рослинництва у загальному обсязі. Її питома вага зростає з 8,09 % у 2011 році до 13,39 % у 2012 році. Частка експортованої продукції тваринництва зростає повільно з 1,37% у 2011 році до 1,4 % у 2012 році, що пов'язано в першу чергу негативними тенденціями розвитку тваринницької галузі в Україні.

Україна активно розширює географію та асортимент продукції, що експортується. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства, Україна посідає перше місце в світі з експорту соняшникової олії, а у 2013 маркетинговому році – держава

посідає друге місце у світі з експорту зерна, поступаючись лише Сполученим Штатам Америки [7].

Регіональна географічна структура свідчить, що найбільшу частку у зовнішньоторговельному обороті агропромислового комплексу України мають країни ЄС та СНД (рис.3).

Передусім необхідно зрозуміти, що вагання з приводу «схід — захід» дуже вчасні саме тепер, бо потрібно пам'ятати, що коли всі основні торговельні партнери України будуть членами того чи іншого економічного союзу, Україна може опинитися в торговельно-економічній ізоляції, що призведе до катастрофічних наслідків. І прикладом

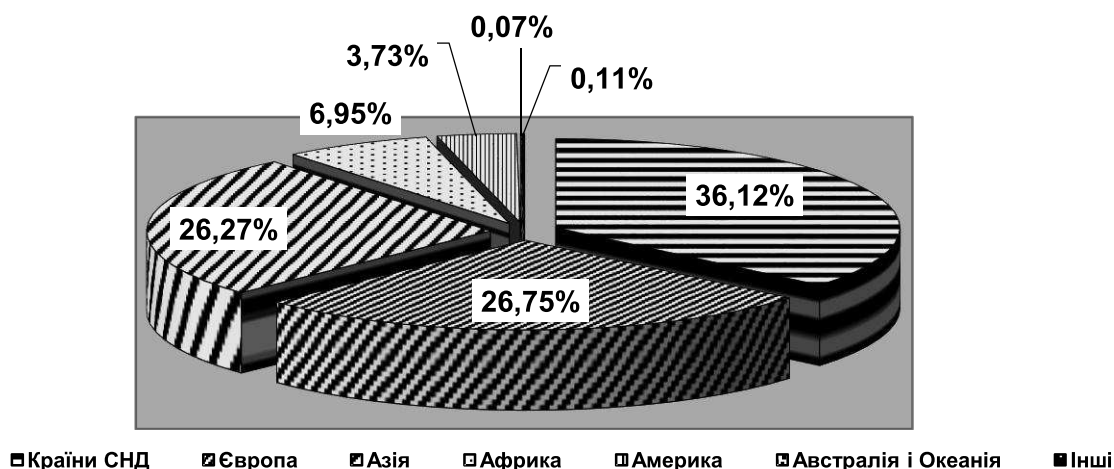

Рис.3. Регіональна структура зовнішньоторговельного обороту агропромислового комплексу України у 2012 р.

Джерело: дані Держкомстат України

цього можуть стати тогові війни з Росією пов'язані з експортом сирів та кондитерських виробів, тощо.

На даний момент для України існує два глобальні вектори інтеграції у світову економіку: прагнення до вступу в ЄС або глибша інтеграція із Росією, Білоруссю та Казахстаном у рамках Митного Союзу [8].

Вступ до ЄС Україна визначила як стратегічне завдання своєї політики. Відповідно, заходи із підготовки до вступу у ЄС стали пріоритетними не тільки у сфері міжнародного співробітництва, але й у внутрішній економічній та соціальній політиці. Угода про асоціацію передбачає перехід відносин України з ЄС на більш вищий рівень – від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

Робота над Угодою про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (далі - Угода) тривала п'ять років – з березня 2007 року до березня 2012 року. Після підписання Угода має бути затверджена парламентом кожної держави ЄС (ратифікована). Процес ратифікації може тривати кілька років, після чого Угода набуде чинності. Водночас, окремі положення Угоди можуть бути введені в дію з моменту її підписання.

Поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі передбачає: вільну (без мит і кількісних обмежень) торгівлю товарами й послугами, зменшення перешкод для руху взаємних інвестицій і людей (у т.ч. робочої сили); пристосування українських регуляторних норм у сферах, пов'язаних з торгівлею, до відповідних стандартів ЄС (у т.ч. стосовно безпеки і якості продукції); налагодження співпраці в близько 30 сферах (промисловість, сільське господарство, енергетика, космос тощо).

Поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі стосуватиметься в основному одностороннього наближення українського законодавства до законодавства ЄС. Розділи Угоди про асоціацію, що стосуються торгівлі, пов'язаних з торгівлею питань, а також галузевої

співпраці, містять зобов'язання щодо наближення до близько 350 директив та законодавчих актів та відповідної імплементації цих змін. Також вони містять перелік необхідних адміністративних, регуляторних та інституційних реформ, так само як і строки наближення до законодавства ЄС. [9]

На сучасному етапі господарювання агропромисловий комплекс України характеризується низкою невирішених проблем, серед яких: недостатня підтримка державою агропромислового комплексу в цілому; слабка інвестиційна привабливість аграрних підприємств; низька ефективність функціонування галузі порівняно з країнами ЄС; недотримання переважною більшістю підприємств міжнародних вимог виробництва аграрної продукції; низька якість продукції внаслідок того, що її виробляють переважно малі приватні підприємства; зайнятість у виробництві аграрної продукції переважно осіб без належної фахової підготовки, внаслідок чого виготовлена продукція втрачає конкурентні переваги не лише на зовнішньому, а й на внутрішньому ринку.

Невирішеність даних проблем несе певні ризики для агропромислового комплексу за умови підписання Угоди, а саме: посилення конкурентного тиску на внутрішньому ринку України; втрати для сільського господарства через низький рівень конкурентоспроможності; брак коштів та необхідність пошуку партнерів та інвесторів з метою модернізації агропромислового комплексу; необхідність переоснащення та зміни технологій виробництва; зниження конкурентоспроможності національної сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку у зв'язку з наявністю потужної системи державної підтримки сільського господарства ЄС; зниження попиту на сільськогосподарську техніку національного виробництва [10].

Впровадження зони вільної торгівлі між Україною та ЄС матиме як позитивні, так і негативні наслідки (табл. 2).

Таблиця 2

Наслідки впровадження зони вільної торгівлі між Україною та ЄС для вітчизняного АПК [11]

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
для держави	
<ul style="list-style-type: none">- реформування аграрного сектору економіки;- зменшення адміністративних витрат на роботу митниці та інших державних органів;- подолання корупції на митниці та в державних органах сертифікації;- зростання експорту переробленої агропродовольчої продукції до ЄС і третіх країн, поліпшення торговельного балансу	<ul style="list-style-type: none">- зменшення надходжень митних платежів до бюджету;- витрати на гармонізацію стандартів харчових продуктів;- витрати на перекваліфікацію фахівців із стандартизації харчових продуктів і митного оформлення;- витрати на переобладнання санітарно-технічних лабораторій і митниць
для споживачів	
<ul style="list-style-type: none">- здешевлення європейської агропродовольчої продукції на українському ринку;- підвищення якості вітчизняних та імпортованих продовольчих товарів;	
для експортерів	
<ul style="list-style-type: none">- набуття конкурентних переваг порівняно з іншими експортерами до ЄС;- здешевлення української агропродовольчої продукції на європейських ринках;- зростання якості української агропродовольчої продукції;- заощадження коштів і часу на експортні операції;- потенційне розширення ринків збуту агропродовольчої продукції у третіх країнах	<ul style="list-style-type: none">- можливе здорожчання сільськогосподарської сировини на внутрішньому ринку внаслідок збільшення її експорту до ЄС;- потреба пристосуватися до нових стандартів агропродовольчої продукції, впровадження дорогих систем контролю якості;- надмірні витрати на підвищення якості агропродовольчої продукції;- витрати на сертифікацію і стандартизацію агропродовольчої продукції
для імпортерів	
<ul style="list-style-type: none">- здешевлення імпортованих продовольчих товарів на українському ринку, що посилить їх конкурентоспроможність;- зменшення витрат часу на митні процедури	<ul style="list-style-type: none">- посилення конкуренції з українськими виробниками агропродовольчої продукції, що підвищить конкурентоспроможність
для виробників, що орієнтовані на внутрішній ринок	
<ul style="list-style-type: none">- підвищення якості агропродовольчої продукції;- здешевлення інвестиційних ресурсів та інноваційних технологій;- можливість швидкого виходу на зовнішні ринки в разі несподіваної зміни кон'юнктури внутрішнього продовольчого ринку	<ul style="list-style-type: none">- зростання рівня конкуренції з боку виробників агропродовольчої продукції з ЄС;- можливе підвищення цін на сировину на внутрішньому ринку;- затрати на пристосування до нових стандартів, технічне переоснащення сільськогосподарського виробництва

Приєднання до зони вільної торгівлі з ЄС має стати рушійною силою для перетворень в агропромисловому комплексі України. Україна як великий сільськогосподарський виробник з низкою природних та економічних порівняльних переваг буде здатною отримати вигоди від підписання зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Тим не менш, це вимагатиме від держави невідкладно створити адекватні регуляторні умови. Зокрема, зосередити увагу на допомозі виробникам у питаннях відповідності стандартам та регламентам ЄС. Інтенсивний обмін інформацією та ноу-хау, а також навчання і освіта мають ключове значення. Для зниження тиску на вітчизняних виробників та задля уникнення подальшого різкого зростання безробіття у сільській місцевості, необхідно розглянути можливості надання тимчасової державної підтримки у вигляді доступу до інформації, консультаційних послуг, навчання тощо.

Висновки. Україна володіє значним агроресурсним потенціалом, проте, на сьогоднішній день, аграрна сфера економіки України не готова до глобальної інтеграції і міжнародної конкуренції. Пріоритетною метою має бути наближення вітчизняної аграрної економіки до рівня провідних країн світу шляхом підвищення мотивації до продуктивної праці, впровадження інноваційних процесів, покращення інвестиційного клімату, адаптації законодавства до сучасних умов господарювання, всебічної підтримки підприємництва. В той же час Угода про асоціацію змусить український уряд розробити таку державну політику розвитку АПК, такі економіко-правові, фінансові, адміністративні заходи, які реально забезпечили б ефективні структурні перетворення агропромислового виробництва з урахуванням як національних, так і міжнародних аспектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграрний потенціал незалежної України / Український тижневик ділової інформації Агро Профі № 32 [158] 26 серпня, 2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.agroprofi.com.ua/downloads/nomera /2011/ agroprofi_32.pdf
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене / В.Г.Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
3. Статистичний збірник «України у цифрах 2012» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Панна А.О. Роль зовнішньоекономічної діяльності в підвищенні конкурентоспроможності аграрних підприємств [Електронний ресурс] / А.О. Панна // Наукові конференції. – Режим доступу : <http://intkonf.org/panna-ao-rol-zovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti-v-pidvischenni-konkurentospromozhnosti-agrarnih-pidpriemstv/>
5. Гаврилко Т.О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств агропромислового комплексу [Електронний ресурс] / Т.О. Гаврилко, А.О. Лебединська // Проблеми системного підходу в економіці Електронне наукове фахове видання – 2010 – №1 – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_1/index.html
6. Вітчизняна сільгосппродукція динамічно просувається на нові продовольчі ринки [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246769008
7. За 8 місяців частка АПК у загальному експорті України становила 25% [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/uk/node/9454>
8. Дяченко О. Соціально-економічний розвиток аграрного сектору України в контексті вибору зовнішньоекономічних стратегій [Електронний ресурс] / О. Дяченко // Журнал «Між-

народна економічна політика» № 2(5) – 2006 – ст. 114. – Режим доступу: http://ierjournal.com/journals/5/2006_2_Dyachenko_ukr.pdf

9. Риженков М. Вплив створення поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ між ЄС та Україною на торгівлю сільськогосподарськими товарами [Електронний ресурс] / М. Риженков, С. Галько, В. Мовчан, Й. Радеке // Серія консультативних робіт. - Київ 2013. – Режим доступу : http://apd-ukraine.de/wp-content/uploads/2013/11/PolPap-01-2013-DCFTA_ukr.pdf
10. Доступно про Угоду про асоціацію з ЄС [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://geostrategy.ua/node/549>
11. Щербина С.В. Розвиток зовнішньоторговельних перспектив агропромислового комплексу України в контексті євроінтеграції [Електронний ресурс] / С.В. Щербина // Державне управління: теорія та практика – 2012 – №1 – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12SSVUKE.pdf>

Коновалов Ю.О. Особливості здійснення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в сучасних умовах господарювання

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан та виявлено проблемні аспекти здійснення зовнішньоекономічної діяльності аграрними підприємствами за умови підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, агропромисловий комплекс, підприємство, асоціація, Європейський Союз.

Коновалов Ю.А. Особенности осуществления внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий в современных условиях хозяйствования

Аннотация. В статье проанализировано современное состояние и выявлены проблемные аспекты осуществления внешнеэкономической деятельности аграрными предприятиями при условии подписания соглашения об ассоциации с Европейским Союзом.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, агропромышленный комплекс, предприятие, ассоциация, Европейский Союз.

Konovalov Y. Features of the foreign economic activity of agricultural enterprises in the contemporary economy

Summary. The paper analyzes the current situation and identified aspects of foreign trade of agricultural enterprise subject to the signing of an association agreement with the European Union.

Keywords: foreign trade, agriculture, business, association, European Union.

Стаття надійшла 22.11.2013 р.

